

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم تحقیقات و فناوری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پژوهشکده اندیشه سیاسی، انقلاب و تمدن اسلامی

گروه علوم سیاسی

پایان نامه دکتری رشته علوم سیاسی گرایش اندیشه سیاسی
سیاست در داستان‌های تمثیلی ایران با بررسی تفصیلی تر کلیله و دمنه

استاد راهنما:

دکتر محمدعلی فتح‌اللهی

استادان مشاور:

دکتر محمدجواد مهدوی

دکتر زهرا حیاتی

پژوهشگر:

سیده معصومه حسینی

بهمن‌ماه ۱۳۹۴

سپاسنامه

خدای متعال را به خاطر نگارش پایان نامه و اتمام دوره تحصیلیم سپاسگزارم و پیشانی خاکساری به درگاه پر عظمتش می‌سایم.

در نگارش این اثر پیش از همه قدردان راهگشایی‌های عالمانه استاد ارجمند جناب آقای دکتر فتح‌اللهی هستم که با شکیبایی و بزرگواری، پاسخگویی سؤالات و راهنمایی کار را به عهده داشته‌اند.

همچنین از اساتید محترم؛ سرکار خانم دکتر زهرا حیاتی و جناب آقای دکتر محمدجواد مهدوی که زحمت مشاوره این پایان نامه را تقبل فرمودند، کمال قدردانی و سپاس را دارم.

از یاد نمی‌برم که ادامه تحصیل و نگارش این پایان نامه بدون همدلی و گذشت خانواده مهربانم امکان‌پذیر نبود. از صبوری و یاری بی‌دریغ همسر گرامی و تحمل‌های معصومانه دخترم ریحانه سپاسگزارم و نهایت مهر و احترام قلبی‌ام را تقدیمشان می‌کنم.

تقدیم به پدر و مادرم

آنان که گنجینهٔ عمرشان را به بهای سعادت فرزندانشان فروختند...

چکیده

این رساله درصدد بررسی مضامین سیاسی در داستان‌های تمثیلی ایران است و نشان می‌دهد که در ادب فارسی چگونه از قالب داستان در عرصه‌های سیاسی استفاده شده است. گستره زمانی این پژوهش از قدیمی‌ترین داستان تمثیلی موجود در ادب فارسی (افسانه درخت آسوریک) آغاز شده تا ابتدای قرن دهم که مصادف با آغاز حکومت صفویه است و فصلی نو در تاریخ سیاسی ایران محسوب می‌شود، ادامه می‌یابد. در این راستا تا حد امکان سعی شده است که تمام آثار موجود در این بازه زمانی که در آن‌ها از قالب داستان استفاده شده است، با هدف استخراج و تحلیل تمثیل سیاسی مورد بررسی واقع شوند.

افسانه درخت آسوریک، هزارویک‌شب، مرزبان‌نامه، روضه العقول، سندباد نامه، فراندالسلوک، کلیله و دمنه، بهارستان، جواهرالاسمار، مخزن‌الاسرار، اغراض‌السیاسة فی اغراض‌الریاسة، گلستان و موش و گربه عبید زاکانی آثاری هستند که تمثیل سیاسی در آن‌ها وجود دارد و در این رساله تمثیل‌های سیاسی آن‌ها به‌طور کامل مورد بررسی قرار گرفته‌اند. سایر آثار داستانی ادب فارسی تا ابتدای قرن دهم از جمله شاهنامه فردوسی، مثنوی معنوی، قابوس‌نامه، اسکندرنامه، داراب‌نامه، جوامع الحکایات، لطایف الطوائف، چهارمقاله، سیاست‌نامه، نصیحة الملوک، بختیارنامه، منطق‌الطیر، مصیبت‌نامه، الهی‌نامه، خسرو نامه، اسرارنامه، بلبل‌نامه، اسرارالتوحید، کیمیای سعادت، بوذاسف و بلوهر، فرج بعد از شدت، تجارب الامم، حدیقه الحقیقه و تحفة الملوک و... نیز در این بررسی مدنظر بوده‌اند که به دلیل فقدان تمثیل سیاسی مورد بحث قرار نگرفته‌اند. به دلیل تأکید عنوان رساله بر کلیله‌ودمنه این اثر با تفصیل بیشتر و در بخشی جداگانه مورد بحث قرار گرفته است.

کلید واژه‌ها: داستان تمثیلی، سیاست، ادبیات سیاسی، کلیله و دمنه

فهرست مطالب:

۱	پیشگفتار.....
۳	بخش اول: کلیات.....
۴	فصل اول: طرح تحقیق.....
۵	۱. بیان مسئله.....
۶	۲. اهمیت و ضرورت انجام این پژوهش.....
۶	۳. قلمرو پژوهش.....
۷	۴. سؤال‌های پژوهش.....
۷	۵. فرضیه‌های پژوهش.....
۷	۶. پیشینه پژوهش.....
۱۳	۷. روش انجام پژوهش.....
۱۳	۸. فنون و ابزارهای گردآوری اطلاعات.....
۱۵	فصل دوم: چارچوب نظری: روش‌شناسی کوئنتین اسکینر.....
۱۵	۱. نگاهی انتقادی به روش‌شناسی متن‌گرایان.....
۱۸	۲. متن به مثابه کردار.....
۲۰	۳. جایگاه زمینه اجتماعی متن.....
۲۲	۴. توجه به مفهوم قصد.....
۲۴	فصل سوم: تعریف مفاهیم.....
۲۵	۱. داستان، قصه، افسانه.....
۲۷	۲. تمثیل.....
۲۸	۱-۲. تمثیل و تشبیه.....
۲۹	۲-۲. تمثیل و مثل.....

۳۱انواع تمثيل	۳-۲
۳۱الگوری یا تمثيل رمزی	۱-۳-۲
۳۲فابل	۲-۳-۲
۳۴پارابل	۳-۳-۲
۳۶اگرمپلوم	۴-۳-۲
۳۶پروورب	۵-۳-۲
۳۶تعريف سياست	۳
۳۹تعريف تمثيل سياسی	۴
۴۰بخش دوم: سياست در داستان‌های تمثیلی ایران	
۴۱فصل اول: مقدماتی دربارهٔ سياست و داستان تمثیلی	
۴۲۱. تمثيل و سياست	
۴۳۲. تاريخچهٔ تمثيل سياسی	
۴۸۳. دسته‌بندی داستان‌های سياسی . تمثیلی	
۴۹۴. مضامين سياسی رایج در داستان‌های تمثیلی کهن	
۵۱۵. دلایل استفاده از تمثيل برای بیان مطالب سياسی	
۵۷فصل دوم: بررسی داستان‌های تمثیلی ایران از منظر سياسی	
۵۹۱. افسانهٔ درخت آسوریک	
۶۲۲. هزار افسان یا هزار و یک شب	
۶۴۱-۲. سياست در داستان‌های تمثیلی هزار و یک شب	
۶۴۱-۱-۲. حکایت گرگ و روباه	
۶۶۲-۱-۲. قمریان و خارپشت	

- ۳-۱-۳. طاووس و گنجشک..... ۶۶
- ۴-۱-۲. موش و گربه..... ۶۷
- ۵-۱-۲. ماهیان و خرچنگ..... ۶۷
- ۶-۱-۲. غراب و شاهین..... ۶۸
- ۷-۱-۲. روباهان و تقسیم لاشه شتر..... ۶۹
۳. *مرزبان نامه*..... ۶۹
- ۱-۳. معرفی دو ترجمه از *مرزبان نامه*..... ۶۹
- ۲-۳. *دفاع از مانویت در مرزبان نامه*..... ۷۴
- ۳-۳. مفاهیم سیاسی *مرزبان نامه*..... ۷۸
- ۱-۳-۳. آزادی بیان..... ۷۸
- ۲-۳-۳. عدالت..... ۸۰
- ۳-۳-۳. ثبات سیاسی..... ۸۲
- الف) عوامل ایجاد ثبات سیاسی..... ۸۲
- ب) عوامل موجد بی ثباتی سیاسی..... ۸۳
- ۴-۳-۳. مشورت خواهی پادشاه در *مرزبان نامه*..... ۸۵
- ۵-۳-۳. نحوه رسیدن به پادشاهی..... ۸۹
- ۶-۳-۳. فره ایزدی و پادشاهی در *مرزبان نامه*..... ۹۳
- ۷-۳-۳. عوامل از دست دادن مشروعیت..... ۹۵
۴. *روضه العقول*..... ۹۶
- ۱-۴. نگاهی ویژه به محتوای سیاسی *روضه العقول*..... ۹۶

- ۴-۲. نکات بدیع سیاسی در روضة العقول..... ۹۸
۵. سیاست در داستان‌های تمثیلی نظامی گنجوی..... ۱۰۱
- ۵-۱. روباه و سگان و گرگان..... ۱۰۱
- ۵-۲. روباه و حیلۀ گرگ..... ۱۰۲
- ۵-۳. کبک و مور..... ۱۰۲
- ۵-۴. گفتگوی دو جغد..... ۱۰۳
۶. اغراض السياسة فی اعراض الریاسة..... ۱۰۴
- ۶-۱. شیر مریض و گرگ و خر..... ۱۰۴
- ۶-۲. حسادت گرگ به روباه..... ۱۰۵
- ۶-۳. مور و زنبور..... ۱۰۵
۷. سندباد نامه..... ۱۱۰
- ۷-۱. حمدونه با روباه و ماهی..... ۱۱۰
- ۷-۲. زن و گوسفند و پیلان و حمدونگان..... ۱۱۰
- ۷-۳. اشاره‌ای به تمثیل‌های غیر حیوانی سندباد نامه..... ۱۱۱
۸. فرائد السلوک..... ۱۱۳
- ۸-۱. دو روباه و شیر گرسنه..... ۱۱۴
- ۸-۲. روباه و کلنگ..... ۱۱۵
- ۸-۳. عقاب و روباه و شیر..... ۱۱۵
- ۸-۴. کبوتر و راهنمایی زاغ..... ۱۱۶
- ۸-۵. عقاب و حیلۀ کبوتر..... ۱۱۶

- ۱۱۷..... ۶-۸. سؤال شیر از روباه.....
- ۱۱۸..... ۷-۸. سگ و گرگ.....
- ۱۱۸..... ۹. گلستان سعدی.....
- ۱۱۹..... ۱-۹. سیاه‌گوش و شیر.....
- ۱۱۹..... ۲-۹. روباه گریزان.....
- ۱۲۱..... ۱۰. جواهرالاسمار و طوطی‌نامه.....
- ۱۲۴..... ۱-۱۰. سیاست در داستان‌های تمثیلی جواهرالاسمار.....
- ۱۲۴..... ۱-۱-۱۰. طوطی دانا و پادشاه.....
- ۱۲۷..... ۲-۱-۱۰. شیر و گوسپند.....
- ۱۲۷..... ۳-۱-۱۰. برهمن و شیر.....
- ۱۲۹..... ۴-۱-۱۰. شیر و گربه.....
- ۱۳۰..... ۵-۱-۱۰. شاه غوکان و مار.....
- ۱۳۱..... ۶-۱-۱۰. شگال در خم نیل‌گری.....
- ۱۳۲..... ۱۱. قصیده موش و گربه عبید زاکانی.....
- ۱۳۸..... ۱۲. بهارستان جامی.....
- ۱۳۸..... ۱-۱۲. دوستی گرگ و سگ.....
- ۱۳۹..... ۲-۱۲. بهترین حیلۀ روباه.....
- ۱۳۹..... ۳-۱۲. سگ و قرص نان.....
- ۱۴۰..... ۴-۱۲. سنگ‌پشت و کزدم.....
- ۱۴۰..... ۵-۱۲. روباه و کفتار.....

نتیجه گیری.....	۱۴۱
بخش سوم: سیاست در کلیله و دمنه.....	۱۴۶
فصل اول: معرفی کلیله و دمنه.....	۱۴۷
۱. مقدمه.....	۱۴۸
۲. معنای کلیله و دمنه.....	۱۴۸
۳. ریشه‌های هندی کلیله و دمنه.....	۱۴۹
۳-۱. پنج‌تترا.....	۱۴۹
۳-۲. مهابهارت.....	۱۵۰
۴. ابواب ایرانی کلیله و دمنه.....	۱۵۳
۵. تلاش ایرانیان در شکل‌گیری کلیله و دمنه.....	۱۵۴
۵-۱. برزویه طیب.....	۱۵۵
۵-۲. عبدالله بن مقفع.....	۱۶۰
۵-۲-۱. ابن مقفع و باب برزویه طیب.....	۱۶۲
۵-۲-۲. جایگاه ادبی ترجمه ابن مقفع.....	۱۶۳
۵-۲-۳. تأثیر ابن مقفع بر رواج کلیله و دمنه.....	۱۶۴
۵-۳. ابو المعالی نصرالله منشی.....	۱۶۶
فصل دوم: مروری بر محتوای کلیله و دمنه و مبنای انتخاب داستان‌های آن.....	۱۶۲
۱. مفهوم آرته شاسترا.....	۱۶۹
۲. مروری بر محتوای داستان‌های کلیله و دمنه و انطباق آن بر آرته شاسترا.....	۱۷۱
۲-۱. داستان‌های مأخوذ از پنج‌تترا.....	۱۷۲

- ۱۷۲..... ۱-۱-۲. شیر و گاو.....
- ۱۷۴..... ۲-۱-۲. دوستی کبوتر و زاغ و موش و باخه و آهو.....
- ۱۷۵..... ۳-۱-۲. بوف و زاغ.....
- ۱۷۶..... ۴-۱-۲. بوزینه و باخه.....
- ۱۷۷..... ۵-۱-۲. زاهد و راسو.....
- ۱۷۷..... ۲-۲. داستان‌های مأخوذ از مه‌بهارت.....
- ۱۷۸..... ۱-۲-۲. باب گربه و موش.....
- ۱۷۸..... ۲-۲-۲. باب پادشاه و فنزه.....
- ۱۷۹..... ۳-۲-۲. باب شیر و شغال.....
- ۱۸۰..... ۳-۲. سایر ابواب کلیله و دمنه.....
- ۱۸۰..... ۱-۳-۲. باب تیرانداز و ماده شیر.....
- ۱۸۱..... ۲-۳-۲. باب زاهد و مهمان او.....
- ۱۸۱..... ۳-۳-۲. باب پادشاه و برهمنان.....
- ۱۸۲..... ۴-۳-۲. باب زرگر و سیاح.....
- ۱۸۲..... ۵-۳-۲. باب شاهزاده و یاران او.....
- ۱۸۳..... ۶-۳-۲. باب شاه موشان و وزیرانش.....
- ۱۸۴..... ۷-۳-۲. باب کبوتر و روباه و بوتیمار.....
- ۱۸۵..... ۳. کلیله و دمنه کتاب دوستی و دشمنی.....
- ۱۸۵..... ۱-۳. نظریه کارل اشمیت.....
- ۱۸۶..... ۲-۳. اهمیت مقوله دوستی در دوره باستان.....
- ۱۹۰..... ۳-۳. دوستی و دشمنی در کلیله و دمنه.....

فصل سوم: مضامین سیاسی در داستان‌های کللیه و دمنه.....	۱۹۵
۱. مشروعیت در کللیه و دمنه.....	۱۹۶
۱-۱. مفهوم مشروعیت.....	۱۹۸
۲-۱. مشروعیت در دوره باستان.....	۱۹۹
۳-۱. فره ایزدی در ایران باستان.....	۲۰۰
۴-۱. نحوه انتخاب پادشاه در کللیه و دمنه.....	۲۰۱
۵-۱. پایه دینی مشروعیت در کللیه و دمنه.....	۲۰۵
۶-۱. ویژگی‌های پادشاه مشروع در کللیه و دمنه.....	۲۰۶
۷-۱. عوامل سلب مشروعیت.....	۲۰۸
۲. مشورت خواهی پادشاه.....	۲۱۰
۳. جنگ طلبی.....	۲۱۲
۴. آزادی بیان.....	۲۱۳
۵. شایسته‌سالاری.....	۲۱۵
۶. حقوق متقابل مردم و پادشاه.....	۲۱۷
الف) حقوق مردم.....	۲۱۷
۱. پاسداری از امنیت.....	۲۱۷
۲. بردباری پادشاه نسبت به مردم.....	۲۱۸
۳. رعایت عدالت.....	۲۱۸
۴. پرهیز از نیرنگ و غدر.....	۲۱۹
۵. به کار گماردن افراد بر اساس شایستگی.....	۲۲۰
ب) حقوق پادشاه: اطاعت و مناصحت.....	۲۲۱
جمع بندی و نتیجه گیری نهایی.....	۲۲۳

پیشگفتار

در طول تاریخ ارائه روشن و صریح مضامین سیاسی برای حکما و نویسندگان با دشواری همراه بوده است. می‌توان گفت بیان نقد و اعتراض و یا آموزش سیاسی پیچیدگی و دشواری خاصی دارد که ناشی از سرشت پدیده‌های مرتبط با قدرت سیاسی است. محافظه‌کاری و احتیاط در مقابل سیطره استبداد حاکم، نویسندگان را به سمت استفاده از قالب‌های غیرمستقیم بیان سوق داده است. در این میان تمثیل به دلیل جذابیت خاص و چندلایگی معنایی، امکان ویژه‌ای در اختیار هنرمندان و حکیمانی قرار داده است که با مقاصد سیاسی دست به قلم شده‌اند. ارتقاء سطح دانش سیاسی در میان دولتمردان و به‌ویژه پادشاه و نیز تلاش در جهت بازنمایی و تغییر وضعیت موجود مهم‌ترین بخش این مقاصد را تشکیل می‌دهد.

پژوهش حاضر درصدد بازنمایی نقش تمثیل در بیان مسائل و مضامین سیاسی در ادبیات ایران است و از میان انواع مختلفی از تمثیل که در عرصه ادبی مطرح است، به‌طور خاص به داستان‌های تمثیلی می‌پردازد. قهرمانان داستان تمثیلی ممکن است افراد انسانی (تمثیل غیر حیوانی) یا جانوران (تمثیل حیوانی) باشند که در رساله حاضر مشخصاً تمثیل‌های حیوانی مبنای کار قرار گرفته است. همچنین گستره زمانی این پژوهش از قدیمی‌ترین داستان تمثیلی موجود در ادب فارسی (افسانه درخت آسوریک) آغاز شده تا ابتدای قرن دهم که مصادف با آغاز حکومت صفویه است و فصلی نو در تاریخ سیاسی ایران محسوب می‌شود، ادامه یافته است. این بررسی بر مبنای نمونه‌گیری گزینشی از میان داستان‌های موجود نبوده و تا حد امکان تمام آثار داستانی مکتوب تا ابتدای قرن دهم مد نظر قرار گرفته‌اند. در بررسی آثار تمثیلی گاهی از این اقبال برخوردار بوده‌ایم که از دو یا چند ترجمه متفاوت از یک متن کهن استفاده کنیم که در این موارد ترجمه‌های مختلف به‌طور تطبیقی مورد توجه قرار گرفته‌اند.

روش‌شناسی به کار گرفته شده در انجام این پژوهش روش هرمنوتیکی کوئینتین اسکینر است که مشخصاً جهت بررسی اندیشه سیاسی در متون تاریخی ارائه شده است. بر اساس روش اسکینر در تحلیل آثار تمثیلی علاوه بر تحلیل فرد به فرد داستان‌ها، کلیت هر کتاب و هدف نهایی نگاشته شدن آنها (تا حد امکان) از چشم انداز سیاسی مورد بررسی قرار گرفته است.

به دلیل تأکید عنوان رساله بر کلیله‌ودمنه طبیعتاً بررسی آن در بخشی جداگانه و با تفصیل بیشتری موردتوجه واقع شده است. در این راستا بخش سوم این رساله به محتوای سیاسی کلیله‌ودمنه اختصاص داده شده است. در این بخش به ارائه این فرضیه پرداخته شده که مقصود اصلی نگارش کلیله‌ودمنه بررسی دقیق مقوله دوستی و دشمنی و آموزش ظرایف آن به پادشاه است و در انتخاب داستان‌ها و حتی حکایت‌های فرعی آن به این موضوع توجه شده است. در این قسمت همچنین از نظریه کارل

اشمیت که موضوع اصلی علم سیاست را دوستی و دشمنی می‌داند بهره گرفته شده است. در بررسی *کليلة و دمنه* متن عربی مورد استفاده (ترجمه عبدالله بن مقفع از زبان پهلوی) نسخه مصطفی منفلوطی (۱۸۷۶-۱۹۲۴م) است که متنی روا در کشورهای عربی و کتاب درسی دانشگاهی در این کشورهاست. این متن با همکاری حسن طباره و بر پایه‌ی نسخه دوساسی و چاپ‌های مصر و بیروت فراهم آمده است و اخیراً توسط محمدرضا مرعشی پور به فارسی ترجمه شده است. در استفاده از متون هندی، نیز مبنای کار، *پنچاتنترا*، ترجمه ایندوشیکهر از سانسکریت به فارسی و *مه‌بهارت* ترجمه محمدرضا جلالی نائینی بوده است. هرچند در تطبیق برخی واژه‌های سانسکریت و بررسی مضمون برخی داستان‌ها از *پنچاکیانته* ترجمه مصطفی خالقداد هاشمی عباسی از سانسکریت نیز بهره برده‌ایم. متون فارسی که بدان مراجعه کرده‌ایم نیز ترجمه نصرالله منشی، تصحیح مجتبی مینوی و ترجمه عبدالله بخاری تصحیح پرویز ناتل خانلری و محمد روشن بوده است. هردوی این متون مستقیماً از روی متن عربی عبدالله بن مقفع به نگارش درآمده‌اند.

بخش اول

کلیات

فصل اول

طرح تحقیق

۱. بیان مسئله

مضامین سیاسی بخش مهمی از میراث کهن ادبی ایران را تشکیل می‌دهد. به‌ویژه زبان تمثیل در موارد بسیاری امکان انتقاد سیاسی و یا شرح آموزه‌هایی را که در حکمرانی و سیاست ورزی به کار می‌آید، فراهم آورده است. به دلیل دشواری‌هایی که در مسیر مطالعات میان‌رشته‌ای وجود دارد متأسفانه در حال حاضر محافل دانشگاهی علم سیاست در ایران از مضامین و اغراض سیاسی که در آثار مشهوری همچون *مرزبان‌نامه*، *قابوس‌نامه*، *کلیله‌ودمنه*، *گلستان*، *بوستان* و مانند آن آمده است، اطلاع چندانی ندارد و می‌توان گفت خلأ آشکاری در زمینه پرداختن به منابع بومی علم سیاست در ایران قابل مشاهده است. این پژوهش درصدد برداشتن گامی هرچند ناچیز در مسیر پر کردن این خلأ خواهد بود. به دلیل تأکید این پایان‌نامه بر *کلیله‌ودمنه* لازم است در مورد لزوم پرداختن به آن توضیحی ارائه شود:

کلیله‌ودمنه از کهن‌ترین منابعی است که در علم سیاست و آیین کشورداری در جهان وجود دارد. سلاطین هند اطلاعات ذی‌قیمت آن را در خزانه شاهی نگهداری می‌کردند و دسترسی افراد عادی به آن امکان‌پذیر نبود. پس از انتقال و ترجمه آن در ایران نیز - که با مشقات فراوان و فداکاری برزویه طبیب صورت گرفت - پادشاهان ایرانی همین معامله را با آن داشتند. مضامین سیاسی *کلیله‌ودمنه* در گذشته آن‌چنان حائز اهمیت شمرده می‌شد که اگر کسی از سرداران یا حتی عامه آن را می‌خواند احتمال می‌دادند که از جانب او خطری متوجه دولت شود. گفته می‌شود بهرام چوبین در هنگام تنهایی *کلیله‌ودمنه* می‌خواند، مأمون خلاصه‌ای از آن را با قلم خود تهیه کرده بود و به همراه داشت و اخوان‌الصفا در انتخاب نام گروه خود تحت تأثیر داستانی از این کتاب بوده‌اند. (در این باره در متن رساله توضیح داده شده است.)

حتی می‌توان فهرستی از نام پادشاهان دوره‌های گذشته را ذکر کرد که برای *کلیله‌ودمنه* هزینه کرده‌اند، اما غلبه جنبه ادبی و زیبایی‌شناختی این کتاب بر محتوا و مضامین سیاسی و اخلاقی آن باعث

شد جایگاه کلیله و دمنه بیشتر در محافل ادبی تثبیت شود تا مجامع سیاسی. لذا بازیابی مفاهیم سیاسی این کتاب و تحلیل آن می‌تواند افزوده ارزشمندی به منابع بومی علم سیاست در رشته علوم سیاسی باشد. از آنجاکه استفاده از قالب تمثیل در بیان مسائل سیاسی آشکارا به الزامات سیاسی اجتماعی مؤلف هر اثر مربوط است روش تحلیل در این پایان‌نامه نظریه هرمنوتیکی کوئنتین اسکینر خواهد بود. اسکینر به‌ویژه برای زمینه زبانشناختی و تاریخی شکل‌گیری یک اثر اهمیت فراوانی قائل است و علم هرمنوتیک و معانی بیان را در خدمت سیاست و نظریه‌پردازی سیاسی قرار می‌دهد.

۲. اهمیت و ضرورت انجام این پژوهش (چرایی پژوهش درباره این موضوع):

ضرورت احیای منابع بومی علوم سیاسی در ایران بر اهالی این رشته پوشیده نیست. غنای تمدن ایرانی اسلامی در زمینه آموزه‌های سیاسی بر ضرورت این مسئله می‌افزاید. به‌ویژه میراث کهن ادب فارسی زمینه بسیار مستعدی برای پرداختن به علم سیاست از چشم‌اندازی بومی را فراهم آورده است. در این میان ادبیات تمثیلی از جایگاهی ویژه برخوردار است، چراکه این قالب زبانی در طول قرون و اعصار پوشش مناسبی برای بیان معضلات سیاسی و اجتماعی و پندها و درس‌های لازم برای حکمرانان و سیاست‌مداران بوده است. مطالبی که امکان بیان صریح آن‌ها به دلیل اختناق و عدم آزادی بیان وجود نداشته است، در قالب تمثیل مجال بروز یافته است.

لازم به ذکر است که کتاب کلیله و دمنه در این میان به‌عنوان مهم‌ترین اثر سیاسی در ادبیات تمثیلی ایران منزلت بی‌بدیلی دارد. این کتاب به دلیل نثر زیبای ادبی و تأثیری که بر سایر متون ادبی پس از خود نهاده است از نفایس تمدن اسلامی به شمار می‌رود و مضامین خاص آن باعث شده که از محدوده مرزهای جهان اسلام فراتر رفته به اکثر زبان‌های زنده دنیا نیز ترجمه شود. از طرفی جدا از ارزش ادبی، این کتاب آشکارا با اغراض و مقاصد سیاسی نگاشته شده و پادشاهان و سیاستمداران گذشته اهمیت مضامین آن را پاس می‌داشتند.

متأسفانه امروزه اهمیت سیاسی کتاب کلیله و دمنه نزد پژوهندگان رشته علوم سیاسی مغفول مانده است و متناسب با اهمیت آن آثار مهمی نگاشته نشده است. این پژوهش می‌تواند گام کوچکی در شناسایی و تحلیل مضامین سیاسی ادبیات تمثیلی و به‌ویژه کلیله و دمنه باشد.

۳. قلمرو پژوهش:

الف) قلمرو مکانی: ایران

ب) قلمرو زمانی: تا ابتدای قرن دهم هجری قمری

ج) قلمرو موضوعی: ادبیات سیاسی

۴. سؤال‌های پژوهش:

- الزامات سیاسی در تاریخ ایران چگونه باعث به‌کارگیری قالب تمثیل از سوی نویسندگان و فعالان سیاسی شده است؟

- اهداف سیاسی نگارش کلیله و دمنه کدام‌اند و چگونه به روش تمثیل بیان شده‌اند؟

۵. فرضیه‌های پژوهش:

- عدم تحمل نقد و استبداد رأی حاکمان سیاسی از دلایل اصلی تمسک فعالان سیاسی به قالب تمثیل است و نویسندگان مطالبی که امکان انتقال صریح آنها وجود نداشته است را از طریق تمثیل بیان کرده‌اند.

- مقصود اصلی نگارش کلیله و دمنه بررسی دقیق مقوله دوستی و دشمنی و آموزش ظرایف آن به پادشاه است و در انتخاب داستان‌ها و حتی حکایت‌های فرعی آن به این موضوع توجه شده است.

۶. پیشینه پژوهش (بررسی اجمالی کارهای مشابه پیشین):

الف) کتاب‌ها:

مهم‌ترین منبعی که تا کنون در ایران مرتبط با داستان‌های تمثیلی به نگارش درآمده است، اثر ارزشمند دکتر تقی پورنامداریان با عنوان «رمز و داستان‌های رمزی در ادب فارسی» است که با هدف تحلیل داستان‌های عرفانی - فلسفی ابن‌سینا و سهروردی نگاشته شده است. هرچند تکیه اصلی این کتاب بر رمزگشایی از مضامین عرفانی و فلسفی است، بخش زیادی از آن درباره رمز، سمبل، مثل، تمثیل، فرق تمثیل و داستان رمزی و مباحثی از این قبیل است.

اثر دیگری که در اینجا قابل اشاره است پایان‌نامه آقای دکتر محمد تقوی با عنوان: «حکایت‌های فارسی از زبان حیوانات (فابل‌های فارسی) تا قرن دهم» است که به‌وسیله انتشارات روزنه در سال ۱۳۷۶ انتشار یافته است. این کتاب به‌طور دسته‌بندی شده به بررسی محتوای تعداد زیادی از داستان‌های تمثیلی ایرانی تا پایان قرن دهم پرداخته است. بررسی حکایت‌ها در این کتاب بر اساس مضامین آنها صورت گرفته است و داستان‌ها ذیل عناوینی همچون مکر، حزم، زیان اعتماد به دشمن، زیان هم‌نشینی

با ناجنس، فایده قناعت، زیان سخن‌چینی، عاقبت ادعای گزاف و... مورد بررسی قرار گرفته‌اند. متأسفانه در این دسته‌بندی به موضوعات سیاسی اشاره‌ای نشده است. با این حال نویسنده در جمع‌بندی نهایی کتاب نکاتی هرچند مختصر در مورد جنبه‌های سیاسی - اجتماعی داستان‌ها ذکر کرده است. از آنجاکه تمرکز کلی این اثر بر موضوع سیاست نیست طبیعتاً این نکات حجم بسیار کمی (در حدود ده صفحه) را دربرمی‌گیرد.

از دیگر کتاب‌های نگاشته شده درباره داستان‌های تمثیلی در ایران، کتاب «داستان‌های تمثیلی - رمزی فارسی (به همراه مقدمه، گلچین قصه‌ها و تحلیل نمونه‌ها)» نوشته محمد پارسا نسب است. این کتاب در سال ۱۳۸۹ توسط نشر چشمه به چاپ رسیده است. هدف نویسنده از نگارش این کتاب فراهم آوردن مجموعه‌ای زیبا از تمثیل‌های منظوم فارسی از ناصر خسرو تا شعرای معاصر است. مؤلف در این کتاب پس از ذکر هر نمونه، به بررسی اجمالی داستان پرداخته است و تحلیلی از محتوای داستان‌ها ارائه می‌دهد که می‌تواند در فهم دقیق، نکات داستانی و جنبه‌های تمثیلی اثر گره‌گشا باشد. تمرکز این اثر صرفاً بر آثار منظوم است و نمایاندن سیر تکوین تمثیل پردازی در شعر فارسی از گذشته تا حال، مدنظر نویسنده بوده است.

«آینه معنی: تمثیل و تحلیل آن در شعر معاصر ایران از ۱۳۰۰ تا ۱۳۵۷» از دیگر کتاب‌های موجود در ایران با موضوع تمثیل است. نویسنده این کتاب اکبر شامیان ساوکلانی است و شرکت انتشارات علمی و فرهنگی آن را به چاپ رسانده است. همان‌طور که از عنوان آن پیداست هدف اصلی این کتاب بررسی اشعار تمثیلی معاصر در ادب فارسی است. سه فصل نخستین این کتاب به مباحث کلی پیرامون تمثیل اختصاص یافته است و مطالبی چون تمثیل و گونه‌های آن، تمثیل در بلاغت عربی و فارسی، داستان و نمایشنامه تمثیلی، سرچشمه‌های پیدایش و گسترش تمثیل و علل و انگیزه‌های کاربرد تمثیل در آن ذکر شده است. در فصل سوم این کتاب مؤلف به انگیزه‌های اجتماعی و سیاسی در نگارش آثار تمثیلی اشاره کرده است. این بحث به صورت بسیار مختصر (پنج صفحه) و با ذکر مثال‌هایی از دوره معاصر صورت گرفته است. شامیان در این قسمت ذکر می‌کند که علت روی آوردن نویسندگان به استفاده از زبان رمزی و تمثیلی در آثار ادبی ترس از قدرت حاکمه (سیاسی یا دینی) است. (شامیان، ۱۳۹۲: ۱۱۴)

اثر دیگری که به‌طور خاص به یکی از آثار ادب تمثیلی ایران می‌پردازد، پایان‌نامه آقای دکتر امیرحسین تسلیمی با عنوان «درآمدی بر ادبیات تمثیلی ایران: مرزبان‌نامه» است، که به‌وسیله انتشارات